

УДК 378.14.015.62

І. С. КОЗИР

старший викладач

Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЯК ФУНКЦІЯ ЯКІСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано сутність та сучасні умови формування конкурентоспроможності випускників ВНЗ, що в умовах зростання масовості вищої освіти в Україні, а також наслідків глобалізації та інтернаціоналізації, є основним завданням закладів вищої освіти. Система забезпечення якості вищої освіти на основі визначення компетентностей надає змогу підготувати майбутніх фахівців відповідно до запитів ринку праці та збільшити, таким чином, імовірність працевлаштування за фахом.

Ключові слова: вища освіта, якість вищої освіти, конкурентоспроможність випускників ВНЗ, компетентнісний підхід, фахівці з вищою освітою.

Останнім часом у більшості національних систем вищої освіти країн – учасниць Болонського процесу став очевидним зсув від контролю за “входами” до моніторингу контролю за “виходами” освітнього процесу. Це зумовлює засвоєння такої методології проектування вищої освіти, в якій одним із найважливіших структурних елементів системи вищої освіти стають результати освіти [11]. Так, ринок праці, для якого готують різних фахівців, висуває все жорсткіші умови до компетентності й характеристик претендентів на вакантні посади в усіх галузях діяльності.

Центр уваги дедалі відчутніше зміщується із самого процесу навчання (навчальні програми, академічна успішність студентів тощо) на компетентнісний підхід з орієнтацією на професійну та особистісну підготовленість, насамперед до працевлаштування випускників, що й повинно бути критерієм результату освіти. У цих умовах механізми забезпечення якості стають центральною складовою подібного управління системою освіти за результатами [4].

Метою статті є з’ясування сутності та складових конкурентоспроможності випускників ВНЗ як показника якості вищої освіти.

Вища освіта в Україні та всьому світі визнана як основа соціально-економічного та суспільного стратегічного розвитку держави. Систему вищої освіти, що відповідає сучасним вимогам щодо підготовки фахівців, вважають одним з найголовніших чинників збільшення соціального капіталу, джерелом інновацій, запорукою довгострокового та стабільного зростання показників економічної системи й добробуту населення країни. За словами академіка В. Андрущенка [3], вища школа покликана формувати інтелект нації, від чого залежить її майбутнє.

Сутність поняття та окремі аспекти якості вищої освіти досліджують як вітчизняні вчені: В. Бахрушин [5], І. Жиліяєв [8], Г. Клімова [11],

В. Ковтунець [8], І. Станкевич [16], І. Сьомкін [8] та ін., так і зарубіжні: Е. Коротков [12], Р. Браун (Brown) [19], Е. Салліс (Sallis) [20] та ін.

Зокрема, Г. Азгальдов і О. Костін якість вищої освіти розглядають як комплексну характеристику процесу виховання та навчання людини (або його результату) у системі вищої школи, що являє собою сукупність лише власних характеристик, отримуваних у результаті здобуття вищої освіти [1].

Визначення якості вищої освіти як відповідності результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом вищої освіти та/або договором про надання освітніх послуг [15] не повністю відображає її роль у суспільстві та значення для тих, хто її здобуває.

Якщо звернутися до загального визначення якості продукції як сукупності її властивостей, що зумовлені здатністю продукції задовольнити певні потреби відповідно до призначення, то вихідним пунктом з'ясування якості вищої освіти має бути визначення конкретної мети існування цієї системи в суспільстві.

Нормативно-правові документи, зокрема основний – Закон України “Про вищу освіту”, не містять визначення мети й завдань системи вищої освіти. Дослідники П. Воробієнко, І. Станкевич [16], які вивчали менеджмент вищої освіти на основі цільового підходу, вказують на задоволення сукупних потреб суспільства та його окремих сфер (держави (суспільства), працедавців, освітніх організацій, індивідуальні потреби особистостей тощо) як мету вищої освіти.

Міжнародна організація з розвитку вищої освіти (Task Force on Higher Education), яку спонсорують Всесвітній банк і ЮНЕСКО, ще у 2000 р. наголошувала, що “вища освіта, безперечно, є новою межею розвитку освіти в усе більшій кількості країн” [21].

Як зазначає І. Бурачек, якщо спрогнозувати реакцію вищої освіти на процес стрімкої глобалізації, то її основним завданням буде спрямування зусиль на зміцнення, збереження та подальший розвиток усіх навчальних закладів, становлення їх конкурентоспроможності з урахуванням сучасного економічного стану, кваліфікаційних характеристик і збереження національних особливостей [6].

Узагальнюючи думки науковців, зазначимо, що вища освіта є своєрідним інструментом адаптації до умов розвитку суспільства, що характеризуються високою динамікою, а також зростанням конкуренції на ринках усіх видів ресурсів. Так, сучасну соціально-економічну систему неможливо уявити без дії конкурентних сил, що постійно спонукають один одного до розвитку, пошуку більш ефективних шляхів отримання прибутку, задоволення потреб, завоювання довіри, створення позитивного іміджу й забезпечення, таким чином, більш вигідного становища порівняно з іншими учасниками цієї системи. Отже, конкуренція справедливо визнана основою розвитку як науки, так і практики.

Конкурентоспроможність – якісна характеристика, риса, здатність до створення конкуренції, тобто протистояння схожих за певною ознакою,

об'єктів. Такою ознакою можуть бути потреби, які задовольняє продукція/послуги, територія, ринковий сегмент споживачів тощо.

Однією з основних тенденцій, що спостерігаються наразі в системі вищої освіти України, є зростання її масовості, що актуалізує проблему забезпечення конкурентоспроможності випускників ВНЗ, а отже, забезпечення якості підготовки. Так, за умови збільшення на ринку праці кваліфікованих фахівців, по-перше, відбувається поступове знецінення здобутої кваліфікації; по-друге, збільшується кількість претендентів на одне вакантне робоче місце, яке може зайняти фахівець з вищою освітою з певної спеціальності, тобто конкуренція серед випускників ВНЗ зростає. Ситуація, коли роботодавець має змогу обирати кращих фахівців із запропонованої множини, характеризується як “диктат покупця” на ринку праці й вимагає від претендентів наявності вищого рівня професійних навичок, особистісних морально-психологічних якостей, що забезпечують швидшу адаптацію до умов і вимог сфери діяльності, а також збільшує ймовірність як працевлаштування взагалі, так і отримання бажаної посади в успішній компанії зокрема.

Таким чином, ми погоджуємося з думкою І. Станкевич щодо визначення якості вищої освіти з погляду результатів, які можуть бути якісними, кількісними, суспільними, академічними тощо. Автор визначає якість вищої освіти як відповідність результатів ВО вимогам особистостей та інших зацікавлених сторін [16].

Отже, оцінка якості вищої освіти має враховувати:

- рівень задоволення потреб суспільства у формуванні та збереженні людського потенціалу, забезпечення сталого розвитку економіки, збереження й примноження соціально-культурних цінностей, зростання національної свідомості та інших, пов'язаних з ними, суспільних потреб;
- рівень задоволення потреб соціально-економічних груп (підприємств, організацій) у кваліфікованих фахівцях, що здатні виконувати свої професійні обов'язки відповідно до займаних посад, спрямовані на досягнення цілей організації;
- рівень задоволення індивідуальних потреб окремих осіб у здобутті певного рівня знань, умінь і навичок, що надають змогу в майбутньому шляхом зайнятості в певній галузі діяльності досягти бажаного рівня добробуту, визнання, саморозвитку.

Здатності людини через конкретний вид трудової діяльності забезпечувати себе умовами для реалізації особистих економічних і соціальних інтересів О. Цимбал визначає як конкурентоспроможності робочої сили [18].

Педагогічна сутність конкурентоспроможності, на думку Т. Андріяко, полягає в тому, щоб розглядати її як складну, багаторівневу інтегральну властивість, яка дозволяє особистості відповідно до її індивідуальних здібностей, інтересів і потреб брати участь і отримувати переваги в конкурентних відносинах в обраній для себе сфері професійної діяльності [2].

Згідно з позицією О. Дідківської, конкурентоспроможність випускника ВНЗ має визначатись не лише професійними знаннями, уміннями та навичками, а й здатністю приймати відповідальні рішення в ситуаціях вибору, схильністю до співробітництва, мобільністю, здатністю до адаптації, що в результаті визначає затребуваність фахівця в суспільстві [7].

Тенденцією змін сучасного суспільства є висока динаміка процесів глобалізації й освітньої інтернаціоналізації, наслідками якої є:

1. Збільшення можливостей здобути освіту в іноземних ВНЗ, зокрема за програмами обміну та на безкоштовній основі (за рахунок грантів, державних освітніх програм країн ЄС тощо). Прагнучи бути більш конкурентоспроможними на ринку праці, українські абітурієнти та бакалаври від'їжджають на навчання за кордон (переважно до країн близького зарубіжжя – Польщі, Чехії, Словаччини). При цьому, за даними соціологічних опитувань 2017 р., із загальної кількості студентів, які виїхали на навчання до Польщі, планують повернутися лише 2,4%. Змінити Польщу на інші країни після навчання бажають 22% студентів, які там навчаються [17].

Наслідком таких можливостей може стати збільшення відтоку інтелектуального капіталу з України. Як показує дослідження, проведене Н. Мосьпан, Україна та Європейський Союз для випускників, зокрема, педагогічних ВНЗ, на цей період є найбільш привабливими ринками праці. Україна посідає перше місце серед країн, у яких вони планують працювати наступні 3–5 років (72,22%), друге місце належить країнам Європейського Союзу – 20,83%, третє – США (4,16%) [13]. Крім того, вихід фахівців з освітою, здобутою за європейськими стандартами, на вітчизняний ринок праці може призвести до зниження конкурентоспроможності випускників українських ВНЗ.

2. Посилення інтеграції ВНЗ та освітніх систем, зокрема, запровадження кредитно-трансферної системи ECTS, спричиняє стандартизацію навчання, зникнення оригінальності в підходах ВНЗ у формуванні програм, планів підготовки, набору навчальних дисциплін і часу на їх вивчення. Це, з одного боку, стимулює мобільність, забезпечує визнання результатів навчання в різних ВНЗ та спрямовано на забезпечення якості підготовки шляхом державного регулювання, процедур акредитації, ліцензування, розробки й залучення до європейських систем і мереж забезпечення якості освіти. З іншого боку, це має спонукати працівників ВНЗ до пошуку ефективних методик, педагогічних умов та засобів навчання, що надаватимуть випускникам додаткові переваги серед інших на ринку праці. Отже, метою освітнього процесу й результатів навчання студентів є задоволення їх освітніх потреб і сподівань щодо здобуття професійних та загальнолюдських компетентностей, які забезпечують їх конкурентоспроможність на ринку праці. У зв'язку із цим одним з пріоритетів при впровадженні системи забезпечення якості освіти є використання компетентнісного підходу. Його застосування надає змогу побудувати наскрізну модель фахівця, яка фор-

мується набором компетенцій, що відповідають інтересам особистості та роботодавців.

Багато вітчизняних учених, зокрема, А. Алексюк, В. Безпалько, С. Вітвицька, О. Дубасенюк, В. Кремень, Н. Кузьміна, Н. Ничкало, І. Стаднійчук та інші розглядають проблему формування професійної компетентності як результат системи ступеневої освіти. Компетентнісний підхід дозволяє окреслити якості майбутнього працівника як фахівця та як особистості, завдяки яким він може скласти конкуренцію іншим претендентам на вакантне робоче місце.

Очевидно, що в контексті педагогічної сутності конкурентоспроможності фахівця її доцільно вивчати і, головне, формувати на рівні особистісних якостей (мобільність, адаптивність, комунікативність, самостійність, пристосовність, цілеспрямованість, ціннісні орієнтації й установки, соціальна пам'ять, критичне мислення, здатність до самопізнання, саморозвитку, самоосвіти, соціальна рухомість); на рівні характеристик діяльності (рефлексивність, креативність, проєктивність, прогнозування, цілепокладання, гнучкість, пластичність); на рівні процесів перетворення власної особистості, діяльності, навколишнього середовища [2].

Як зазначає Л. Помиткіна, основною ідеєю компетентнісного підходу вчені та практики вважають реалізацію діяльнісного характеру змісту освіти, у результаті якої той, хто навчається, перетворюється з об'єкта на суб'єкт навчання, розвиває себе як особистість. У процесі фахової підготовки за компетентнісного підходу увага зосереджена на практичній складовій освіти, що передбачає необхідність використання знань під час вирішення нестандартних ситуацій у професійній діяльності. З позицій компетентнісного підходу рівень освіти дорослої людини має визначатися її здатністю розв'язувати проблеми різної складності на основі наявних знань та досвіду [14]. Таким чином, реалізація компетентнісного підходу у вищій освіті дозволяє сформувати такі професійні компетентності, які забезпечать випускнику ВНЗ бажане місце на ринку праці.

Як стверджують С. Зінчик та О. Момот, конкуренція, а з нею й конкурентоспроможність, виявляється в обох суб'єктах економічних відносин – виробниках і споживачах [9]. Відповідно, у межах нашого дослідження ми одночасно розглядаємо конкурентоспроможність ВНЗ, який готує фахівців, створює умови для освітнього процесу та перебуває, таким чином, у прямій залежності від конкурентоспроможності своїх випускників на ринку праці. За таких умов завданням ВНЗ є формування компетентностей студентів більш ефективними способами, з використанням інноваційних навчальних технологій, раціоналізації організації навчального процесу, створення позитивної мотивації студентів і, безперечно, реалізації особистісно орієнтованого навчання.

Тобто формування результату та досягнення мети вищої освіти залежить від таких основних складових, як: державні стандарти, системи забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та

якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості), системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів і якості вищої освіти, організаційно-педагогічні умови освітньої діяльності (рис. 1).

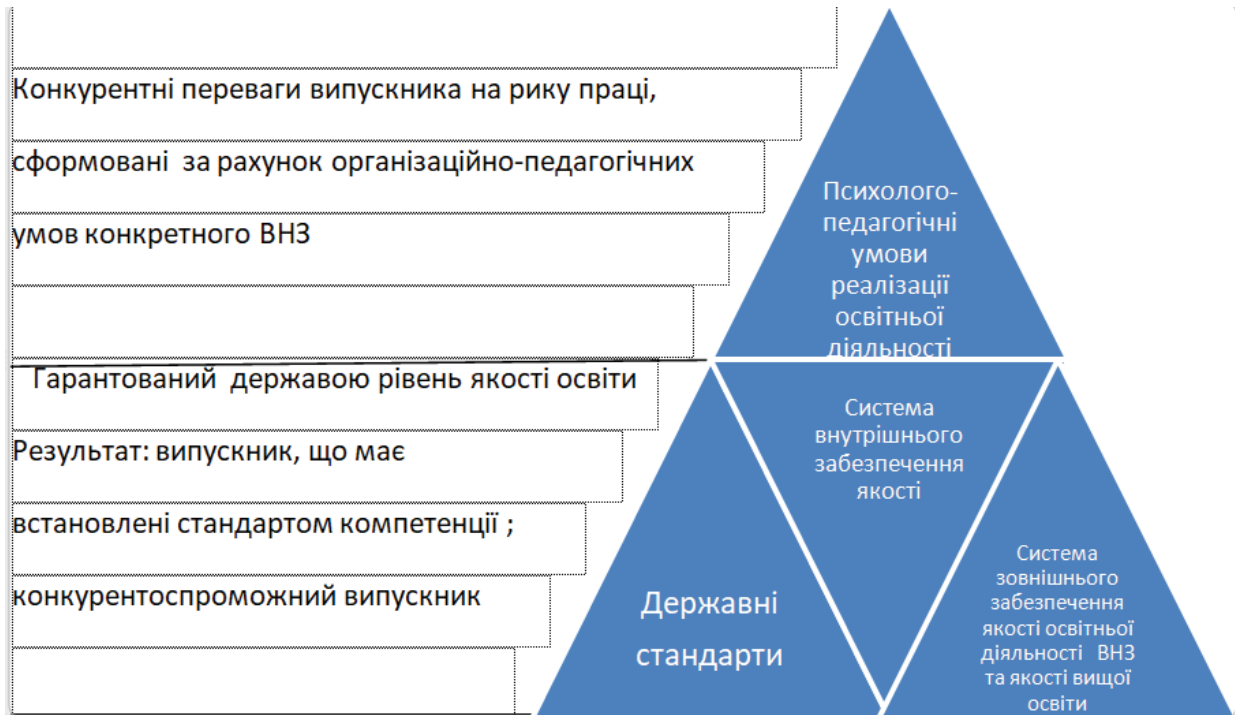

Рис. 1. Складові забезпечення конкурентоспроможності майбутніх фахівців

Поєднання розглянутих факторів впливу та їх реалізація в кожному конкретному ВНЗ мають забезпечити такий рівень підготовки майбутніх фахівців, що задовольняє вимоги ринку праці (роботодавців) щодо кваліфікації й компетентності працівників за певною спеціальністю, забезпечує ефективну поведінку випускника ВНЗ на ринку праці і, таким чином, дозволяє досягти мети здобуття вищої освіти стейкхолдерами ринку праці.

Висновки. Отже, якість вищої освіти, яка, відповідно до Закону України “Про освіту”, реалізується через політику, процедури, заходи забезпечення якості освіти та складається з внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти, має гарантувати випускникам ВНЗ затребуваність їх знань, умінь та навичок на ринку праці. У свою чергу, конкурентоспроможність майбутнього фахівця, як комплексна інтегруюча характеристика, що впливає на всі сфери його життя і є фактором забезпечення успішного працевлаштування за фахом, має створюватися на основі якісної освіти та за рахунок вибору ефективних методик освіти, формування педагогічних умов, засобів і технологій освітньої діяльності. Таким чином, якість вищої освіти є необхідною, але недостатньою умовою для досягнення мети фахової підготовки майбутніми спеціалістами. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на визначення

окремих складових забезпечення конкурентоспроможності майбутніх фахівців в окремих галузях діяльності.

Список використаної літератури

1. Азгальдов Г. Г., Костин А. В. Квалиметрия в высшей школе. Москва : Знание, 2012. 78 с.
2. Андріяко Т. Ю. Педагогічна сутність і структура конкурентоспроможності фахівця. *Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку* : е-журнал. URL: http://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypruski_n3_2010_st_6/.
3. Андрущенко В. П. Основні тенденції розвитку вищої освіти на рубежі століть. *Вища освіта України*. 2001. № 1. С. 11–17.
4. Бабін І. І. Забезпечення якості вищої освіти: європейський, національний та інституційний рівні. *Наука і освіта*. 2011. № 1. С. 7–13.
5. Бахрушин В. Що таке якість вищої освіти і як її вимірюють? *Освітня політика: портал громадських експертів*. URL: <http://educationua.org>.
6. Бурачек І. В., Кравчук К. М. Глобалізація вищої освіти та її наслідки для України. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2017. № 3 (81). С. 50–53.
7. Дідківська О. Г. Конкурентоспроможність випускників ВНЗ у контексті компетентісного підходу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2014. Вип. 7 (4). С. 150–154.
8. Жияєв І. В., Ковтунець В. В., Сьомкін М. В. Вища освіта України: стан та проблеми : наукове видання / Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. Київ, 2015. 96 с.
9. Зінчик С. М., Момот О. М. Поняття конкурентоспроможності як економічної категорії суспільного розвитку. *Актуальні питання підвищення конкурентоспроможності держави, бізнесу та освіти в сучасних економічних умовах* : матеріали І-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 14–15 лютого 2013 р.). URL: http://www.confcontact.com/20130214_econ/1_zinchik.htm.
10. Іщенко А. Ю. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України : аналітична записка. *Сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України*. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1537/>.
11. Клімова Г. П. Якість вищої освіти: європейський вимір. *Вісник Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”*. Серія: Філософія. 2016. № 1. С. 203–210.
12. Коротков Э. М. Управление качеством образования : учеб. пособие для вузов. Москва : Мир, 2006. 320 с.
13. Мосьпан Н. Від освіти до ринку праці. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2016. Вип. 1–2. С. 50–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2016_1-2_11.
14. Помиткіна Л. В. Психологічні особливості реалізації компетентісного підходу в освіті. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2015. № 23. С. 99–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2015_23_121.
15. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (редакція станом на 01.01.2018). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
16. Станкевич І. В. Сутність поняття “якість вищої освіти” у сучасних умовах. *Економічний часопис-XXI*. 2015. № 9–10. С. 60–63.
17. Українська молодь “ломанулася” за кордон. *Високий Замок Online*. URL: <http://wz.lviv.ua/article/207990-ukrainska-molod-lomanulasia-za-kordon>.

18. Цимбал О. І. До визначення категорії конкурентоспроможність стосовно робочої сили в умовах функціонування економіки перехідного типу. *Зайнятість та ринок праці*. 1999. № 9. С. 216–227.

19. Brown R. Quality assurance in higher education: The UK experience since 1992. London ; New York : Routledge Falmer, 2004. 201 p.

20. Sallis E. Total quality management in education. Philadelphia ; London : Kogan Page 2003. 155 p.

21. Task Force on Higher Education and Society. Higher education in Developing countries: Peril and promise. Washington DC : The World Bank/UNESCO, February 2000. 144 p. URL:http://siteresources.worldbank.org/INTAFRREGTOPTEIA/Resources/Peril_and_Promise.pdf.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2017.

Козыр И. С. Обеспечение конкурентоспособности будущих специалистов как функция качественного высшего образования

В статье проанализированы сущность и современные условия формирования конкурентоспособности выпускников вузов, что в условиях роста массовости высшего образования в Украине, а также последствий глобализации и интернационализации является основной задачей высших учебных заведений. Система обеспечения качества высшего образования на основе определения компетенций позволяет подготовить будущих специалистов согласно запросам рынка труда и увеличить, таким образом, вероятность трудоустройства по специальности.

Ключевые слова: *высшее образование, качество высшего образования, конкурентоспособность выпускников вузов, компетентностный подход, специалисты с высшим образованием.*

Kozyr I. Providing Competitiveness of Future Specialists as Function of Quality Higher Education

The article examines the impact of higher education on the development of society, economy and the state, as well as trends in its development in Ukraine. On the basis of the study of scientific conclusions, it is indicated that the formed abilities, skills and skills of behavior of a specialist in the labor market should ensure the achievement of the main goal of obtaining higher education – successful employment in a specialty in a certain field of activity. Also, the article clarifies the essence of the competitiveness of future graduates of higher educational institutions as an integral characteristic, which combines the competence of the specialist and individual qualities, actively influences the professional development and the vital position of the employee.

The main focus of the research is on the conditions of formation of the competitiveness of graduates of higher educational institutions, which, in the conditions of the increasing mass of higher education in Ukraine, as well as the consequences of globalization and internationalization, are the main task of institutions of higher education. Given the role and place of skilled labor in the modern environment, the quality of higher education, as a basis for training specialists capable of meeting the professional requirements of employers, is one of the decisive factors in the development of society as a whole, certain socio-economic groups (enterprises, organizations) and individuals. In addition, it is noted that the quality assurance system of higher education based on competency and personality-oriented training allows the preparation of future specialists who meet the demands of the labor market, can compete with each other and increase the probability of employment in the specialty.

Key words: *higher education, quality of higher education, competitiveness of graduates of higher educational institutions, competence approach, specialists with higher education.*